

Životna problematika dece u obrazovnoj delatnosti

Aktuelnost ideja Sande Marjanović
u koncipiranju i realizaciji otvorenog vaspitanja

Naučna tribina povodom 90-godišnjice rođenja
Dr Aleksandre Sande Marjanović

Program

Zavod za proučavanje kulturnog razvitka
Rige od Fere, br. 4, 11000 Beograd

Sreda, 7. decembar 2016.
14 -17 časova

Organizuju:

Isidor Graorac, VŠSSOV u Novom Sadu
Ana Marjanovic-Shane, Chestnut Hill College, Philadelphia
Ljubica Beljanski-Ristić, StagEksperiment, Beograd

Podrška:

Zavod za proučavanje kulturnog razvitka Srbije
Odeljenje za pedagogiju i andragogiju Filozofskog fakulteta u Beogradu

PROLOG

Otvoreni vaspitni sistem znači da u središte obrazovne delatnosti bude stavljena životna i razvojna problematika dece. *Sanda Marjanović*

Sanda Marjanović Odlomak sa jednog predavanja (audio)

Sonet za Aleksandru

Slušam vekove, učitelju: Njihova huka je silna
o smislu i besmislu, o trajanju i smrti...
Sve same svečane misli, kao kad se gizdava, divna
tišina spusti u nedelju. Vidim kako se doba vrti

u silnoj želji da savršenstvo takne
Paidagogos je sav svoj napor usmerio na strelu
daleko odapetu, čekajući da uhvaćena vešnost iskorakne
u knjigu. I gle, tu se znanje zauvek pretvara u senku ostarelu...

A ti si pozvala dete u svakom od nas, učitelju,
da mudrosti nas uči kako se zaista raste
kad svoj pogled otvorimo za smeh i igre detinjaste,

I kad iz detetove drugačije priče pročitamo želju.
S poštovanjem is sa poverenjem kad gledamo dečje oči,
Učila si nas, učitelju, da sav svemir u nov trenut kroči.

Živka Komlenac

PROGRAM

Otvaranje i uvodna reč

Ana Marjanović-Shane

Izlaganja

- Ivan Ivić O Sandinom pristupu obrazovanju
- Isidor Graorac..... Mogućnosti otvorenog (društvenog) vaspitanja danas
- Svetozar Bogojević..... Razlozi nedostatnosti institucija, kao i institucionalnog vaspitanja
- Jana Mančić Preobražaj institucionalnog u društveno, otvoreno vaspitanje i mogućnosti zajedničkog življenja dece i odraslih
- Dragana Pavlović
Breneselović Dete u radovima prof. Sande Marjanović
- Slobodanka Gašić
Pavišić Pogled Sande Marjanović na dečje jezičko stvaralaštvo
- Ana Marjanović-Shane Dijaloški ko-autorski pristup stvaralaštvu i otvorenost u obrazovanju
- Živka Krnjaja Zašto su shvatanja Sande Marjanović o Igri i danas aktuelna
- Jovana Marojević Sreća deteta u kontekstu "fluidne" modernosti
- Vesna Colić Obrazovanje vaspitača u radovima Sande Marjanović i danas
- Svenka Savić..... Interdisciplinarnost u pristupu Sande Marjanović
- Radmila Ivanović Šta sam učila od profesorke Sande Marjanović
- Pitanja, komentari i slobodna diskusija uz zakusku

REZIMEI

Ivan Ivić

O Sandinom pristupu obrazovanju

Isidor Graorac

Mogućnosti otvorenog (društvenog) vaspitanja danas: Aktuelnost ideja Sande Marjanović

- Zajedničko življenje:
 - Vaspitanje izvan životnog konteksta je sredstvo obrade dece
 - Postpedagoška perspektiva
 - Transformacija institucionalnog u društveno vaspitanje (A.M.);
 - Imaju li deca i roditelji danas potrebu za zajedničkim življenjem (Jana Mančić);
 - Tokom vaspitno- obrazovne delatnosti nisu mogući partnerski(ravnopravni) odnosi vaspitača i deteta (Slavica Bašić);
 - Ali dete, ma koliko malo i nezrelo, jeste ljudsko biće, obdareno sposobnošću da postavlja pitanja životu i sudbini (A.M.)
- Latentne mogućnosti između utopije i nihilizma:
 - Oslobodilački potencijal u savremenim proizvodnim i društvenim procesima... Izmeniti način dizanja dece moguće je ako se radikalno izmeni poredak stvari u svetu (A.M.)
- Implicitna pedagogija (filozofija):
 - Predškolske ustanove veoma retko postaju ambijent u kojem deca mogu... ovladati svojim stvarnim životnim problemima. U mnogo većem stepenu su predškolske ustanove veštačka sredina, koja oživotvoruje naučna znanja i zablude, pedagoška načela i dogme, implicitne životne filozofije i zablude (A.M.,1982; 405)
- Smisao života:
 - Ko danas traga za smislom? Čemu pedagogija kao kritička teorija društva? Šta da se radi? Formulirati koncepciju vaspitanja koje bi vodilo proširivanju granica razvoja ličnosti dece i svakodnevnom životu punom smisla (A.M.)?

- Aktuelnost ideja
 - Kako misliti na tragu Sande Marjanović danas. Ovo saopštenje može da nagovesti odgovor...

Светозар Богојевић

Разлози недостатности институција, а тиме и институционалног васпитања упркос тврдњи да живимо у друштву знања

Да би се оријентисали у времену и простору неопходни су нам репери (fr. repere) - сналазишта. Али та сналазишта нису нека узвишена мотришта из којих исијава апсолутна идеја, већ људи са којим делимо заједничке проблеме при живовању, при чему они, својим искуством и знањем, тј. отвореношћу предњаче, означавајући дух времена идејама водиљама. Такав један водић - идејотворац, којег није поклопило звоно званичне идеологије, је несумњиво Александра Марјановић. Зато је следимо и схватамо на различите начине, неко освешћен и опијен звуком звона ковиљског манастира, неко јарко црваном бојом звезде петокраке на заставама којим су (биле) окичене фабрике, али битно је да постоји идеја - водиља и да нас није надвладао дух времена у којем је битно само то да ништа није битно.

Осетити проблем и преточити га у идеју способност је која почива на осетљивости човека за човека. Санда Марјановић је имала толико те осетљивости да је истакла два проблема при одрастању деце у оквиру институционалног васпитања и образовања. Први је проблем педагогизација детињства, тј. (не)могућности да одрасли и дете буду партнери (пријатељи) у васпитно-образовном процесу који се одвија унутар институције. Она наслучује да више није могуће друштвено васпитање по обрасцу "потребно је цело село за васпитање једног детета", већ се окреће отвореном васпитању ("дечјем вртићу као отвореном систему") очекујући да пермисивност коју из својих разлога намеће потрошачко друштво може донети и нешто битно ново - "ново поље одрастања предшколске деце". Други крупан проблем који Санда отвара је проблем начина употребе комплекса флексибилности (специјализираност за неспецијализираност) који се у педагогији

манифестује као дисконтинуитет у васпитно-образовном процесу. Тај проблем је, међутим, много комплекснији, тј. није само педагошки, већ онтолошки, а сходно томе филозофски, антрополошки, психолошки. Сведоци смо да је баш у тренутку када смо помислили да је "на теразијама одрастања коначно превагнула креативност над конформношћу", што је утврдио Дејвид Рисман, а Санда проблематизовала, дошло до неподношљиве навале псеудокреативности. Ова два проблема су у толикој мери супстанцијална да су одредила сва научна настојања аутора овог чланка у покушају да барем мало загребе у њихову суштину.

Јана Манчић

Преображај институционалног у друштвено, отворено васпитање и могућност заједничког живљења деце и одраслих

Зашто није могуће друштвено васпитање? Да ли родитељи имају потребу да "упражњавају свој родитељски позив" (А.Марјановић)? Колико смо далеко од укидања потрошачког односа између родитеља и вртића? Какав је данас заједнички живот деце и одраслих? Покушај одговора на ова питања, даће можда бољи увид у то шта се данас дешава у вртићима...

Dragana Pavlović Breneselović

Dete u radovima prof. Sande Marjanović

Naspram dominantnih psihološko-pedagoških ramova za građenje slike o detetu koje smo izučavali na studijama pedagogije, prof. Sanda nam je nudila jedno drugačije sagledavanje deteta - kao realnog deteta u socijalno-kulturnom kontekstu, deteta kao bića igre i deteta kao partnera odraslih. Na ovakvom viđenju deteta zasniva se njen pristup praksi vrtića kao mesta zajedničkog življenja dece i odraslih. Danas ovu sliku prepoznajemo u aktualnim teorijskim pristupima i najboljim praksama predškolskog vaspitanja u svetu.

Slobodanka Gašić Pavišić

Pogled Sande Marjanović na dečje jezičko stvaralaštvo

Sanda je bila potpuno u toku sa tadašnjim savremenim istraživanjima i svetskom literaturom iz predškolske pedagogije. Njena predavanja, govori, članci, razgovori sa njom - predstavljali su intelektualni izazov i podsticaj za nas koji smo bili njeni učenici, kao i za ostale koji su u tome učestvovali. Sećam se da je sala na Kolarcu bila prepuna kada je Sanda bila predavač - zaista je umela da govori poletno i pametno. Njeni radovi su uneli nove, sveže ideje u jugoslovensku pedagogiju. Bila je uvažena i omiljena, kod stručnjaka praktičara i kod nas koji smo se bavili naučnim radom.

Jedna od važnih promena koju je Sanda unela odnosila se na pristup razvoju dečjeg govora i dečjeg jezičkog stvaralaštva. Otkrivajući svet dečje igre, posebno je razmatrala načine na koji se deca igraju elementima govora i jezika, ovladavajući jezikom kao predmetnom stvarnošću. Svoje oduševljavanje ovom pojavom u dečjem razvoju prenela je na svoje studente i koncipirala je, organizovala i započela rad na studiji iz te oblasti. Nažalost, nije doživela izdanje knjige *Dečje jezičke igre*, u kojoj su objavljeni njeni radovi, a u kojoj sam i ja jedan od koautora.

Kasnije, kada sam predavala budućim vaspitačima Metodiku razvoja govora, nastojala sam da ovaj Sandin pristup i dalje traje i da zainteresujem svoje studente za Sandine ideje.

Ana Marjanović-Shane

Dijaloški ko-autorski pristup stvaralaštvu i otvorenost u obrazovanju

Stvaralaštvo je utkano u svaku poru otvorenog obrazovanja. Već sam pojam otvorenosti obrazovanja, podrazumeva sredinu u kojoj se neguje mogućnost za nepredviđeno, za novo, za iznenadne i nove uvide, obrte i nepredvidljiva iznenađenja koja se uvek odvijaju kad je reč o obrazovanju i razvoju čoveka. I ne samo to, stvaralaštvo ne može da postoji bez uzajamnosti, i to uzajamnosti koja otvara nove mogućnosti, nove vidike i nove senzibilnosti, uzajamnosti koja je u svojoj srži otvorena. Već samo negovanje stvaralaštva svedoči o visokom vrednovanju otvorenosti u uzajamnim odnosima i razvoju. Za bolje razumevanje obrazovne prakse, kao stvaralačkog procesa u kojem

dolazi do transformacija i razvoja, potreban je dijaloški pristup kojim se sagledava smislaonost stvaralačke prakse.

Profesor Eugen Matusov i ja smo razvili jedan nov, autorski dijaloški pristup stvaralaštvu. U ovom pristupu, inspirisanom filosofijom Mihajla Bahtina, ispitujeemo šta stvaralaštvo znači samim učesnicima u raznim umetničkim, kulturnim, pedagoškim, psiho-terapeutskim, igrovnim i drugim društvenim praksama usmerenim na razvoj i poboljšanje kvaliteta ljudkog života. Posebno ispitujeemo značaj stvaralaštva u kontekstu odnosa među sagovornicima, tj. sa-učesnicima u određenim događajima kroz koje se te prakse ostvaruju. Mi vidimo stvaralaštvo kao suštinsko obeležje građenja ljudskih odnosa prema sebi, drugima i prema svetu, a naročito u dijaloškom preispitivanju ideja sagovornika, njihovih pozicija, želja i htenja. Naša pažnja je usmerena na ispitivanje značenja i mogućnosti transformacije i transcendencije ovih odnosa. U svom istraživanju smo izdvojili četiri autorska dijaloška aspekta stvaralaštva:

- a) **Aspekt upućenosti (adresivnosti) stvaralaštva** – Tvrdimo da sve što ljudi čine uvek poseduje dijalošku upućenost (nekome) i dijaloško odgovaranje (nekome), čime se uvek na neki način prevazilazi ono što je već dato, menjajući odnose među sagovornicima i prema stvarnosti.
- b) **Egzistencijalni aspekt stvaralaštva** – se odnosi na prepoznavanje i potvrđivanje nečijeg čina kao kreativnog (stvaralačkog), odnosno na uskraćivanje prepoznavanja i potvrđivanja od strane drugih (ili samog sebe). Na taj način se svakom dijaloškom činu može dati ili uskratiti sama “kreativna (stvaralačka) egzistencija”.
- c) **Vrednosni (aksiološki) aspekt stvaralaštva** – se odnosi na evaluaciju stvaralačkog čina kao dobrog ili lošeg za neku praksu ili život, tj. njegovu evaluaciju kao etičkog ili ne-etičkog, konstruktivnog ili destruktivnog. (I zlo može biti vrlo kreativno!)
- d) **Kulturni (meta-aksiološki) aspekt stvaralaštva** – se odnosi na kulturno vrednovanje stvaralaštva i inovacija, tj. na gledanje društva na novine u odnosu na negu tradicija, kontinuiteta I stabilnosti.

U ovom izlaganju ću povezati ove aspekte stvaralaštva sa mogućnošću građenja otvorene obrazovne prakse, tj. sa različitim vrstama i mogućnostima za otvaranje ove prakse. U ovom islaganju pokušavam da spajam Sandine ideje o važnosti kreativnosti i njene ideje o otvorenosti obrazovne i vaspitne prakse.

Živka Krnjaja

Zašto su shvatanja Sande Marjanović o igri i danas savremena

Polazeći od igre kao „izraza kapaciteta fleksibilnosti, stvaralačkih sposobnosti čoveka“ (Marjanović, 1986:98), profesorka Marjanović je odredila kompleksnu prirodu igre u odnosu prema dobrobiti deteta i odraslog, prema vaspitanju kao stvaralačkom procesu i transformaciji kulture.

Kao suštinske uslove za kultivisanje igre koja sadrži forme, načela i načine funkcionisanja stvaralačkog potencijala, Sanda Marjanović je postavila: a) promenu odnosa moći između dece i odraslih i između vršnjaka; b) transformaciju dečjeg vrtića u „otvoren sistem i mesto življenja“ (Marjanović, 1986:53). Ovi uslovi danas su najveći izazovi promene pristupa predškolskom vaspitanju i promene kulture dečjeg vrtića.

Jovana Marojević

Sreća djeteta u kontekstu „fluidne“ modernosti

Avangardna misao prof. Aleksandre Marjanović očituje se i u njenom interesovanju za problematiku „sreće za djecu“, posebno u članku -Da li je došlo do napretka u sreći za decu?- (Detinjstvo, 1983/3-4) koji bi u cjelini mogao ostati neizmijenjen tri decenije kasnije, iz pera nekog savremenika.

Bilo bi zanimljivo postaviti isto pitanje danas, sa stanovišta života u „fluidnoj modernosti“ (Bauman, 2009).

Moguće tačke za diskusiju:

I. Da li se i šta izmijenilo?

Kako je „društvo izobilja“ tada (Marjanović, 1983) proizvelo fenomen „djetinjstva u krizi“ (Kehily, 2007) „potrošačkog djetinjstva“ (Bauman, 2009), „toksičnog djetinjstva“ (Palmer, 2006) danas?

II. Određenje sreće

- Viđenje sreće u radovima A. Marjanović - „...srećno detinjstvo, tj. način življenja koji ih uči da vole sebe i druge, da teže, a ne beže od života“ (Marjanović, 1983); „sreća je stvar osećanja, a ne činjenica“ (Marjanović, 1983); sreća kao „nasušna potreba, poput hrane, odeće i skloništa“ (Marjanović, 1983); sreća kao „napor da se u kratko trajanje ugradi smisao“ (Marjanović, 1983).

- Izjednačavanje sreće sa posjedništvom u „fluidnoj modernosti“. Kako u konzumerističkoj kulturi „IMATI“ postaje referentni okvir za određenje sreće (Bauman, 2009; Palmer, 2006), i kakve posljedice to ima po savremeno djetinjstvo.

III. **Pedagoške implikacije promišljanja o sreći djeteta danas – „otvoreno vaspitanje“ kao široko polje intersubjektivnosti**

- Implicitno ali nedvosmisleno, za A. Marjanović je pitanje srećnog djetinjstva pitanje „autentičnog detinjstva“ (Marjanović, 1987), kroz „ugrađivanje smisla“ u sopstveno postojanje (Marjanović, 1983), koje je, pak, jedino postizivo „uspostavljanjem stvarne uzajamnosti između dece i odraslih“ (Marjanović, 1987). Sreća je davanje smisla – osmišljavanje, davanje značenja, nastajanje i stvaranje sebe kroz davanje značenja. Ništa od ovoga nije moguće bez ogledanja u drugom.
- „Otvoreno vaspitanje“ kao takvo predstavlja prostor zajedničkog življenja odraslih i djece, njihovog *partnerstva*, zajedničkog konstruisanja značenja, odnosno zajedničko davanje smisla stvarnosti, kroz praktikovanje „pedagogije odnosa“, „pedagogije slušanja“ (Rinaldi, 2006; Slunjski, 2013), „pedagogije zajedništva“ (Jurčević-Lozančić, 2013).

Postizanje *razumijevanja* se, pritom odvija u prostoru „intersubjektivne uzajamnosti recipročnog razumijevanja, dijeljenja znanja, uzajamnog povjerenja i međusobnog sporazuma“ (Habermas, 1979). Uzajamnost je i za A. Marjanović „...bitni kvalitet odnosa između odraslih i dece“ (1987). Pitamo se kako nanovo prevrednovati pitanje odnosa u vaspitanju, i kako uspostaviti „diskurzivnu“ pedagogiju u predškolskom vaspitanju, stvaranjem „prostora za dijalog“ (Habermas)? Kako ideal „otvorenog vaspitanja“ uspostaviti kao široko „polje intersubjektivnosti“?

Vesna Colić

Obrazovanje vaspitača – u radovima Sande Marjanović i danas

U raspravi o naučnom zasnivanju vaspitne prakse Sanda Marjanović ukazuje na značaj pitanja kako se određena koncepcija vaspitanja prevodi u pedagošku praksu, ond. generalno na odnos pedagoške nauke i prakse. Pri

tom, naglašava potrebu da naučna saznanja moraju biti *upotrebljiva*, da doprinose uspostavljanju efikasnih vaspitnih procesa u predškolskim ustanovama. Pitanje odnosa teorije i prakse, tj. teorijskih i praktičnih znanja u obrazovanju vaspitača ne prestaje da bude aktuelno i izazovno ni danas. Po mišljenju Freda Kortagena, specijaliste za obrazovanje zaposlenih u obrazovanju, obrazovanje nastavnika je do sada prošlo kroz tri značajne faze. Tradicionalno obrazovanje nastavnika je podrazumevalo da su studenti tokom svog obrazovanja sticali brojna teorijska znanja, koja su kasnije samo retki od njih uspevali da primene u praksi. Ovu fazu karakteriše veliki jaz između teorije i prakse. Uočavajući ove nedostatke, u sledećoj fazi razvoja obrazovanja nastavnika fokus se stavlja na učenje kroz praksu. Međutim, to stvara novi rizik, odnosno preterano stavljanje akcenta na praksu, još više povećava jaz između teorije i prakse. Po mišljenju profesora Kortagena, fundamentalni problem je u tome da se donedavno veoma malo znalo o procesu učenja studenata, budućih nastavnika. Ono što se do sada saznalo je da se veliki deo tog procesa odvija nesvesno, a ne samo na kognitivnom nivou. U traganju za novim i efikasnijim pristupima obrazovanju nastavnika, profesor Kortagen posebnu pažnju posvećuje refleksivnosti nastavnika. Takav pristup može dovesti do integracije prakse, teorije i ličnosti, što zahteva duboko i lično razmišljanje, koje F. Kortagen naziva jezgrom refleksije.

Sanda Marjanović takođe upozorava da naučno-istraživačka delatnost ne može da odgovori na sva pitanja koja iskrsavaju u svakodnevnoj vaspitnoj praksi. "Koliko god da su vaspitnoj delatnosti potrebna istinita i proverena znanja, toliko je ona kao poduhvat uvek i stvar *ličnog saznanja*, saosećanja i predanosti." (PD 1-4/1987, str. 36) U fusnoti dodaje: „Lično saznanje koje se rađa u pedagoškoj praksi je nešto posve drugo od bornirane svesti i pedagoške dogme, koja se u nas još često hoće da izda za praktično iskustvo i postavi kao kriterijum istinitosti i vrednosti naučnih i ličnih saznanja o vaspitanju.“ Iako Sanda Marjanović ne koristi izraz „refleksivni praktičar“ više je nego očigledna sličnost njenog tumačenja ličnog saznanja sa savremenim shvatanjem refleksivnosti.

U svom radu posvećenom koncepciji udžbenika za predškolsku pedagogiju, S. Marjanović piše da je zadatak udžbenika, između ostalog, da doprinese razvoju „ličnosti podesne za vaspitački poziv“. Uz napomenu da je ovo pitanje veoma komplikovano, ona daje i konkretne predloge na koji način da studenti dobiju „*veću šansu* da svoj poziv shvate ne samo kao sredstvo za

egzistenciju, već i kao mogućnost pravog ljudskog angažmana.“ (PD 1-4/1987, str. 71) Time, po ko zna koji put naglašava značaj ličnosti vaspitača, njegovog ličnog saznanja i stvaralačke delatnosti.

Takođe, možemo primetiti da je još tada, pre ravno 30 godina, S. Marjanović izložila modernu i u velikoj meri i danas aktuelnu *konceptiju udžbenika* za predškolsku pedagogiju, počev od toga kome je namenjen, preko specifičnosti same naučne discipline, filozofsko-idejne osnove, pa do oblikovanja – izbora, obima, strukturiranja gradiva, načina izlaganja, likovno – grafičke opreme i izrade udžbenika za predškolsku pedagogiju. Posebno kriterijum koji se tiče načina izlaganja, gde se insistira na tome da izlaganje mora biti informativno, napisano dobrim i jasnim jezikom, da naučna znanja treba izlagati kao otvoren sistem, da uči studente kako se uči, da ih podstiče i na samostalan istraživački i praktičan rad i dr., fascinira aktuelnošću. Nažalost, mi do danas nemamo takav udžbenik predškolske pedagogije, koji bi zadovoljio visoke standarde koje je postavila Sanda Marjanović.

Svenka Savić

Interdisciplinarnost u pristupu Sande Marjanović

Interdisciplinarni pristup odgoju deteta podrazumevan je u istraživačkom i edukativnom pristupu Sande Marjanovic. Posebno ovo naglašavam upravo zato što je ona sama bila interdisciplinarno usmerena u svom pristupu – i kada je organizovala timove za istraživanja, i kada je organizovala skupove, formirala kadrovsku politiku na Odseku ili kada je odabirala sebi prijatelje. Govoriću o toj strani Sandine ličnosti i njenom pristupu drugima.

Радмила Ивановић

Шта сам учила од професорке Санде

Ово обраћање представља живо искуство, дакле предлоге, препоруке, савете које сам добијала од професорке и које сам развијала у пракси у сарадњи са васпитачима и медицинским сестрама. Дакле, деп предшколског живота.

У завршном делу проценићу да ли је професорка била храбра професорка имајући на уму време у коме смо живели.